

Василь Кремень

ORCID ID: 0000-0001-5459-1318

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У ВИМІРАХ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ

EDUKACJA DOROSŁYCH
W WYMIARACH ANTROPOCENTRYZMU

HUMAN-CENTRED DIMENSION
OF ADULT EDUCATION

Освіта дорослих – феномен, характерний передусім для високорозвинених країн світу. Доцільність її розвитку – загально визнаний факт, оскільки більшість країн у певному сенсі своїм технологічним, соціокультурним та економічним прогресом зобов'язані саме освіті дорослих. Актуальність освіти дорослих є беззаперечною й у контексті міжнаціональних проблем, оскільки освіта дорослих стає цивілізованим – ненасильницьким, гуманістичним і демократичним – чинником гармонізації міжнаціональних і міждержавних відносин. На всіх рівнях необхідне визнання фундаментальної ролі освіти дорослих для створення та реалізації демократичної громадянськості, зміцнення демократичних цінностей.

В епоху глобалізованого, інформаційного, технологічного та полікультурного суспільства освіта дорослих є вагомою складовою неперервної освіти, покликаною сприяти науковому, соціальному й економічному поступу держави, демократії, сталому розвитку суспільства, в якому на зміну конфліктам прийдуть діалог і культура, засновані на справедливості.

На початку ХХІ ст. освіта дорослих набуває якісно нового значення у контексті забезпечення сталого й збалансованого зростання особистості, суспільства в цілому. У світі чимдалі більше утверджується суспільство знань. Аби не відстати від прогресивних змін, людина повинна формуватися як знаннева, для якої знання є основою життя й діяльності, методологією пошуку й ухвалення рішень. Мало побороти відстань між засвоєними знаннями й діяльністю людини, потрібно зробити знання основою всієї її поведінки і життя у будь-якій сфері. Для такої людини навчання, отримання нової інформації є сутнісною рисою способу життя. Людина розумна в ХХІ ст. – це людина, що постійно навчається. Адже здобути знання дуже швидко «старіють», виникає потреба в нових знаннях. За даними світової статистики, загальна кількість дорослих, які навчаються, починає перевищувати сумарну кількість учнів в інституціях дитячої та юнацької освіти.

Трете тисячоліття відкриває широкі перспективи. Для того, щоб їх побачити, потрібно думати по-новому – щоб зрозуміти нову духовність, нову людину, нові цінності. Освіта дорослих є одним із домінуючих чинників впливу на життєдіяльність соціуму, засобом регулювання соціальної поведінки і соціального контролю, інструментом стабілізації соціокультурної ситуації, адже сучасний простір соціокультурного буття людини сповнений проблем та суперечностей, з якими раніше їй мати справу не доводилося. Без перебільшення можна стверджувати, що освіта дорослих як фактор економічного добробуту, соціальної стабільності, конкурентоздатності та національної безпеки стала нагальною потребою сучасності, а привернення уваги до проблеми освіти впродовж життя, чітка національна позиція у цій сфері сприятимуть перетворенню України на сучасну цивілізовану демократичну державу, де інтереси і потреби кожної людини є предметом турботи держави і суспільства, де створено оптимальні умови для саморозвитку і самореалізації молоді та дорослих. Звідси випливає необхідність спільних дій усіх соціальних і державних інститутів, громадських організацій, об'єднань, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації, творчих спілок, усіх, хто має відношення до проблем освіти дорослих.

Докорінні трансформаційні процеси в галузі освіти в наш час відбуваються в усіх країнах. В ухваленому 25 травня 2018 р. Паризькому комюніке Конференції міністрів освіти європейських країн – членів Болонського процесу наголошено, що впродовж останніх двадцяти років підвищення якості освіти та рівня її відповідності суспільним потребам було основою

як Болонського процесу, так й інших структурних реформ у цій галузі. На думку поважного зібрання, у подальшому важливо акцентувати увагу на співробітництві у запровадженні інноваційних практик викладання й навчання, їх підтримці, стимулюванні та поширенні. У цьому ключовому документі особливу увагу приділено цифровому та змішаному навчанню, а також діджиталізації освітнього процесу.

Не менш важливого значення в освіті набуває людиноцентризм. Концепт людиноцентризму – це вимога часу. Принцип людиноцентризму, на якому ґрунтується сучасна філософія освіти, в освіті дорослих передбачає сприяння розвитку особистості, самореалізації людини в особистому та професійному житті, підвищенню її компетентності й конкурентоспроможності. Не викликає сумніву те, що «... в основу освіти дорослих покладено одвічні ідеї гуманізму, погляд на людину як на епіцентр усієї життєдіяльності на планеті» (Ничкало, 2001, с. 14). Саме особистісне, професійне зростання людини є потужним чинником розвитку суспільства й економіки, тому принцип людиноцентризму має стати базовим в організації освітнього процесу у формальній і неформальній освіті, зокрема у відносинах, хто навчає, і тими, хто навчається. Дотримання цього принципу забезпечує максимальне наближення освіти дорослих до освітньо-культурних потреб і здібностей, життєвих планів особистості. Адже людина народжена для щастя, як птах для польоту. Очевидно, що цей гуманістичний ідеал Володимира Короленка ще довго сяятиме зорею для нинішніх і прийдешніх поколінь. А досягти цього ідеалу, – вважав світоч української філософії Григорій Сковорода, – може кожна людина, якщо пізнає себе, знайде свою дорогу і робитиме свою справу (Кремень, 2013).

Розвиток сучасного суспільства може бути забезпечений лише людиною нового типу – компетентною, інноваційною, такою, що мислить і живе у цивілізаційних вимірах. Розвиток її творчого потенціалу, що ґрунтуються на розумі, знанні, мудрості – на всьому тому, що перетворює людину на особистість, – квінтесенція сучасної філософії людиноцентризму. У філософії це поняття використовується для позначення й фіксації сутності особистості, ментальної репрезентації людиною самої себе, відображення метаіндивідуального світу особистості в її самосвідомості й уявленнях про себе, на основі яких вона народжує свій новий суверенний образ, визначає перспективи розвитку власного потенціалу, здійснення себе відповідно до того, якою бачить себе людина, творення власної історії життя. Саме філософія людиноцентризму акцентує увагу на розвиткові людської самосвідомості, розумінні власної сутності, що

не залишається незмінною протягом життя. Людиноцентристські імперативи передбачають досягнення особистістю свого «Я» – самопізнання й розвиток відповідно до внутрішніх задатків, іншим словом – творення «Я»-концепції людини. Різні модальності «Я»-концепції, передусім «Я»-реальне і «Я»-ідеальне, у співвідношенні між собою утворюють суперечності, що зумовлюють розвиток особистості і, вводячи її в ситуації постійного внутрішнього вибору, перетворюють людину на відповідального суб'єкта власного саморозвитку, визначають напрям її діяльності й поведінки у соціумі.

В освіті дорослих не викликає сумнівів необхідність забезпечення її інноваційності. Йдеться про те, що вона сама має постійно змінюватися й формувати людину, здатну до постійного сприйняття змін упродовж життя, до постійного духовного, морального й фахового прогресу. Освіта завжди візуалізує цивілізаційно обумовлений процес соціальних змін. Ці зміни відбиваються як на мікрорівні, коли формується певний тип свідомості, світорозуміння, закладаються етичні принципи, уявлення про сенс життя та його пріоритети, так і на макрорівні, коли отримані компетентності дозволяють людині успішно адаптуватися до змін у професійному середовищі, до розвитку техніки і технологій.

В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів відбуваються перманентні зміни у розвитку освіти: як на мікрорівні, коли формується певний тип свідомості, світорозуміння, закладаються етичні принципи, уявлення про сенс життя та його пріоритети, так і на макрорівні, коли отримані компетентності дозволяють людині успішно адаптуватися у професійному середовищі, до розвитку техніки і технологій. Освіта дорослих як феномен сучасності забезпечує особистості можливість самореалізації та успіху незалежно від віку та базової освіти.

В Україні спостерігаються позитивні зміни щодо інституалізації освіти впродовж життя. Водночас потрібно ще багато працювати для формування в суспільній свідомості адекватної оцінки і ставлення до формалізованої освіти дорослих. У свідомості більшості наших сучасників освіта традиційно «прив'язана» здебільшого до молодого віку людини, важливими етапами якої є навчання у загальноосвітніх і закладах вищої освіти. Функціонування закладів вищої освіти теж орієнтовано на потреби молодіжної аудиторії, і в них далеко не завжди враховано перспективи роботи з дорослим населенням. Різноманітні курси підвищення кваліфікації, тренінгові форми навчання, майстер-класи значна частина населення все

ще сприймає як зовсім неважливе порівняно з отриманням атестата про середню освіту або диплома про вищу.

Водночас має місце своєрідний «ментальний спротив» як в усвідомленні навчання впродовж життя на індивідуальному, так й упровадженні на інституційному рівні. Найближчим часом вкрай важливо подолати цей спротив, щоб підвищити конкурентоспроможність нашого суспільства на європейському та світовому рівнях.

Потенціал формальної і неформальної освіти має бути використаний насамперед для збереження та збагачення культур, розв'язання фундаментальних морально-етичних, наукових та інших проблем, з якими нашому суспільству ще доведеться зіткнутися в добу глобалізації. Освіта має сприяти розвитку «вільної, відповідальної особистості, яка усвідомлює себе, не підкоряється тискові зовнішніх сил – нехай то буде інерція буденної свідомості, авторитет традиції, суворий ідеологічний чи соціальний диктат» (Бех, 2011, с. 52), а також плекати прагнення людини до національної самоідентифікації, що зокрема передбачає «повагу до інших культур, сприйняття цих культур у всій їхній самоцінності й унікальності», що уможлиблюється «шляхом культивування національної культури» (с. 48).

Масштабність і темпи перетворень у сучасному світі такі, що суспільство все більшою мірою ґрунтується на знаннях (Кремень, 2011, с. 29), а відтак освіта у формальному, неформальному та інформальному вимірах стає фактором культурного, соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, націй. Саме освіта дорослих має сприяти розвитку громадянського суспільства, встановленню культури миру й взаєморозуміння, яка власне починається з поваги й врахування інтересів і побажань іншого. Культура миру передбачає участь, причетність, почуття відповідальності, дотримання людиною взятих на себе зобов'язань.

Водночас у короткостроковій перспективі нас очікує активний розвиток нових форм змішаного навчання (*blended learning*), яке поєднує прогресивні риси як очного, так і дистанційного підходу, що вже довело свою ефективність. Особливої уваги заслуговує форма змішаного навчання, яка заснована на принципі самостійного вивчення і тьюторства. При цьому докорінним чином змінюється розподіл часу на навчання, набуття знань і корекція певних умінь відбувається онлайн, у зручний для тих, хто навчається, час.

Іншим трендом, що визначає розвиток технологій в освіті дорослих у короткостроковій перспективі, є розвиток спільного навчання (*collaborative learning*), яке базується на чотирьох принципах:

1) особистісна орієнтованість; 2) активна взаємодія викладача і тих, хто навчається; 3) груповий характер навчання; 4) розв'язання реальних проблем сьогодення.

Не втрачає актуальності й проблема модернізації змісту освіти, удосконалення освітніх програм з метою допомогти дорослим учням в їх культурній, громадянській, творчій (професійній) самоідентифікації, максимально звільнивши від набуття знань заради знань на користь набуття вмінь і навичок для особистісної і професійної самореалізації, що забезпечить перехід від уніфікованої до індивідуальної моделі навчання (Кремень, 2011, с. 24).

Середньострокова перспектива передбачає більший акцент на оцінюванні якості навчання, результатів навчальної діяльності, які, ґрунтуючись на освітніх потребах дорослих, дозволять адекватно оцінити процес опанування ними нових знань, умінь і компетентностей. У формальній і неформальній освіті особливої актуальності набуватиме активна взаємодія тих, хто навчається, як з викладачами, так і представниками професійного середовища. Сучасні інформаційні та комунікаційні технології дозволяють зробити це якісно, ефективно й відносно дешево.

У довгостроковій перспективі очікуваним є формування розвинутої інноваційної культури навчання впродовж життя, коли заклади формальної і неформальної освіти стануть розробниками та поширювачами освітніх інновацій на основі органічної імплементації в освітнє середовище прогресивних ідей національного й зарубіжного досвіду. Ймовірно є поглиблення освітніх стратегій на основі посилення орієнтації на розв'язання реальних проблем, командну та проектну роботу, запровадження індивідуальної навчальної траєкторії кожного дорослого, який навчається.

Необхідно пам'ятати, що визначальним аспектом розвитку суспільства має стати саме інноваційність. Не просто стабільність, а саме інноваційність. Загальносуспільної, загальнодержавної стабільності можна досягти лише через інноваційність, перманентні зміни. Не буде цих постійних змін у правильному напрямі – не буде й стабільності в державі, вона виявиться неконкурентоздатною. Це стосується кожної окремої особистості.

Зауважимо, що у суспільстві знань освіта дорослих як складова освіти впродовж життя входить до життєвої парадигми особистості, забезпечуватиме підготовку особистості до успішної життєдіяльності в особистому й професійному вимірах в умовах трансформаційних змін, що супроводжують інноваційний тип прогресу. Затребуваною в будь-якій

галузі суспільства є лише інноваційна людина, тобто людина з інноваційним типом мислення, інноваційною культурою і здатністю до інноваційного типу діяльності. Така людина має бути здатною сприймати зміни, творити зміни, жити у постійно змінюваному середовищі – нові знання, нові ідеї, нові технології, нове життя (Кремень, 2015). Аби не відстати від прогресивних змін, людина має формуватися як така, для якої знання є основою життя й діяльності, методологією пошуку й ухвалення рішень.

Насамкінець зазначимо, що освіта – консервативна галузь. У цьому її плюси і мінуси. Плюс у тому, що вона чинить спротив непродуманому реформуванню, а мінус – що й доцільні зміни здійснити важко. Для досягнення успіху в галузі освіти дорослих потрібні скоординовані зусилля й послідовні дії всього суспільства упродовж тривалого часу. Адже активна взаємодія, діалог освітянської, наукової і підприємницької спільнот, представників органів державної влади і громадських організацій – це запорука успішного розвитку освіти дорослих і суспільства в цілому, а також підвищення власної конкурентоспроможності у процесі глобальних трансформацій, які переживає сучасний світ. За таких умов талановита й по-сучасному освічена нація зможе забезпечити інноваційний розвиток своєї держави, гідне життя її громадян.

АНОТАЦІЯ: Статтю присвячено аналізу проблеми освіти дорослих у контексті людиноцентризму – принципу, на якому ґрунтується сучасна філософія освіти, та антропологічної парадигми євроінтеграційної політики і залучення до глобалізаційних процесів. Доведено, що принцип людиноцентризму передбачає сприяння розвитку особистості, самореалізації людини в особистому та професійному житті, підвищенню її компетентності й конкурентоспроможності. Акцентовано увагу на актуальності освіти дорослих у контексті міжнародних проблем, оскільки така освіта стає важливим цивілізованим – ненасильницьким, гуманістичним і демократичним – чинником гармонізації міжнародних і міждержавних відносин. З'ясовано, що в епоху суспільства знань саме освіта дорослих як важлива складова освіти впродовж життя покликана сприяти науковому, соціальному й економічному розвитку держави, визначними рисами якої є діалог і культура, засновані на справедливості. Обґрунтовано необхідність визнання на всіх рівнях фундаментальної ролі освіти дорослих для створення та реалізації демократичної громадянськості, зміцнення демократичних цінностей.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: освіта дорослих, освіта впродовж життя, людиноцентризм, демократичні цінності, суспільство знань, інноваційна людина

ABSTRACT: The article is devoted to the problem of adult education analysis in the context of human-centeredness – the principle on which the modern philosophy of education is based, and the anthropological paradigm of European integration policy and involvement in globalization processes. It is proved that the principle of human-centeredness involves the promotion of personality development, self-realization of a person in his personal and professional life, increasing his competence and competitiveness. The emphasis is placed on the relevance of adult education in the context of interethnic problems as such education becomes an important civilized – non-violent, humanistic and democratic – factor in the harmonization of interethnic and interstate relations. It is revealed that in the age of knowledge society, the education of adults as an important component of life-long education is intended to promote the scientific, social and economic development of the state, whose prominent features are dialogue and culture based on justice. The necessity of recognition at all levels of the fundamental role of adult education for the establishment and realization of democratic citizenship, strengthening of democratic values is substantiated.

KEYWORDS: adult education, lifelong education, human-centeredness, democratic values, knowledge society, innovative person

Бібліографія

- Бех, І.Д. (2011). Освітньо-виховний процес як соціокультурне явище. В авт. ред., *Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси: матеріалами першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»* (с. 45–52). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Кремень, В.Г., Ткаченко, В.М. (2011). Компетентісний принцип освіти: «навчитися жити разом». В авт. ред., *Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси: матеріалами першої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»* (с. 4–32). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.
- Кремень, В.Г. (30 серпня–6 вересня, 2013). Освіта: ціннісні орієнтири мережевого суспільства. *Дзеркало тижня*, 31. Взято з: <https://dt.ua/EDUCATION/osvita-cinnisni-oriyentiri-merezhevogo-suspilstva-.html>
- Кремень, В.Г. (20–27 лютого, 2015). Чому ми бідні, якщо такі освічені? *Дзеркало тижня*, 6. Взято з: <https://dt.ua/EDUCATION/chomu-mi-bidni-yakscho-taki-osvicheni-.html>.
- Ничкало, Н.Г. (2001). Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 1, 9–14.